

TURKEY'S CURRENT ACCOUNT DEFİCİT PROBLEM OF PERSPECTİVE ENERGY DEFİCİT AND RECOMMENDATIÖNS FOR THE FUTURE*

Yazarlar: Doç. Dr. İlhan Erođlu¹

Fatih Yeter²

Yakup Çidem³

Abstract

Specifying the energy policy correctly comes first amongst the necessary elements for macroeconomic stability and sustainable development for all countries and especially for developing countries. In this context, about their energy policies countries have to focus on a continuous, clean and safe energy, varying the energy consumption in such a way that eliminates risks to be dependent on outside energy sources, and finally providing energy which is low-cost and adaptable to the modern technology.

Turkey's problem of current deficit is fundamentally is the biggest one for economic growth and a continuous macroeconomic stability, and the energy deficit is seen as the main reason for the fragility of Turkey's economic structure. It has a grave importance to plan Turkey's energy policy, which meets future energy needs, considering country's geopolitical position and reserves of natural sources.

The aim of this study is to evaluate the difficult position which emerges regarding to the current deficit-growth relation, and the eco-political approaches to the energy deficit problem as an important element of the current deficit.

Key Words: Current Deficit, Economic Growth, Energy

CARİ AÇIK SORUNU PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN ENERJİ AÇIĞI VE GELECEĞE İLİŞKİN ÖNERİLER

Özet

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve makro ekonomik istikrar için gerekli unsurların başında enerji politikasının doğru konumlandırılması gelmektedir. Bu bağlamda ülkeler enerji politikalarında şu hususlar üzerinde kurmaları gerekir: Enerjinin uzun vadede kesintisiz, temiz ve güvenilir olması; enerji tüketiminin dışa bağımlılığa bağlı riskleri dağıtacak şekilde çeşitlendirilmesi ve son olarak, sağlanan enerjinin çağın teknolojik şartlarına uyum sağlayacak şekilde maliyetinin ucuz olması.

Türkiye'de cari açık sorunu temelde ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir makroekonomik istikrarın önündeki en büyük engellerin başında gelmekte ve cari işlemler açığı perspektifinde enerji açığı sorunu, Türkiye'nin iktisadi yapısının ana kırılma noktası olarak görülmektedir. Türkiye'nin enerji politikasının iktisadi boyutu kadar uluslararası ilişkiler

---

* Bu makale 25-26 Mart 2017 tarihinde İstanbul'da düzenlenen International Congress of Energy, Economy and Security isimli kongrede sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ilhan.eroglu@gop.edu.tr.

² Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fatih.yeter@hotmail.com

³ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ykpcdm@hotmail.com

boyutundan da geleceğe yönelik ihtiyaçları karşılayacak, jeopolitik konumu ve doğal kaynak rezervleri dikkate alınarak uzun dönemli planlanması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de cari açık-büyüme ilişkisi içerisinde oluşan aşmazın cari açığın önemli bileşeni olarak enerji açığı sorununa eko-politik yaklaşımların bir değerlendirmesini yapmaktır

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Ekonomik Büyüme, Enerji

1. Giriş

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve makro ekonomik istikrarı için gerekli unsurlarının başında enerji politikasının doğru konumlandırılması gelmektedir. Bu bağlamda ülkeler enerji politikalarını şu hususlar üzerinde kurmaları gerekir. Bunlar enerjinin uzun vadede kesintisiz, temiz ve güvenilir olması; dışa bağımlılığa bağlı riskleri dağıtacak şekilde çeşitlendirilmiş olması ve son olarak, sağlanan enerjinin çağın teknolojik şartlarına uyum sağlayacak ve buna bağlı olarak enerjinin girdi maliyetini ucuz olması şeklinde sıralamak mümkündür.

Cari açık sorunu geliştirmekte olan ülkelerin önündeki en önemli sorunlardan bir olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, Türkiye'de 2001 öncesi cari açık sorunun temel dinamikleri basiretsiz kamu harcamalarından kaynaklanan kamu borç sorunu görünümünde iken, 2002 yılından itibaren %5,5 oranında ortalama büyüme oranı gerçekleşirken cari açık sorunu görünümü daha çok özel sektör dış borç sorunu görünümünü almıştır. Peker (2009)'e göre Türkiye ekonomisinde döviz giderlerinin döviz gelirlerine oranla daha fazla olması, cari açığın sürdürülebilirliğinin kısıtlı olduğunu göstermektedir. Bu itibarla cari açık sorunun temelinde, döviz giderlerini artırıcı bir rolü olan toplam enerji ithalatının yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir. İktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında güç bir bağın bulunduğu göz önüne alındığında (Ghosh, 2002), Türkiye'nin artan enerji talebinin ithal girdi olarak cari açığı artırıcı bir rolü bulunmaktadır. Buna göre geliştirmekte olan ülkelerdeki istikrarlı ve steril bir büyümenin ana dinamikleri ancak, dışa bağımlılığın az olduğu ekonomik yapının tesis edilmesi ile sağlanabilecektir (Demir, 2013). Bu durumda ise Türkiye'nin enerji politikalarını kısa dönem gereksinimlerinden ziyade geleceğe yönelik ihtiyaçları doğrultusunda, kendi jeopolitik konumunu ve doğal kaynak rezervlerini de dikkate alarak uzun dönemli ve iyi planlanmış bir şekilde oluşturması gerekmektedir.

Enerji politikaları ülkelerin ulusal, uluslararası diplomatik ve siyasi politikalarını olduğu gibi ekonomi politikalarını da yakından ilgilendirmektedir. Enerji fiyatlarındaki dalgalanmaların iktisadi faaliyetlerin yavaşlamasına neden olduğu görülmektedir. Bu durumda fiyatlardaki ani artışları en aza indirecek tedbirlerinde alınması gerekmektedir. Örneğin, Yıldırım vd. (2017) çalışmasına göre, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesinin (TANAP)'ın endüstriyel üretimde olası etkilerini inceledikleri ampirik çalışmalarında gaz fiyatlarındaki bir artışın üretimde azalmaya, gaz fiyatlarında düşüşün ise üretimde artışa neden olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, Türkiye'de cari açık sorunu iktisadi yapının ana kırılganlık unsuru olarak görülmekte ve cari açık sorunun enerji açığı perspektifinde Türkiye'nin enerji politikasının iktisadi boyutu kadar uluslararası ilişkiler açısından da önem arz ettiği görülmektedir.

Çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınma önündeki en önemli engel olarak görülen cari açık sorununa, yine cari açığın en önemli dinamiği olarak görülen enerji açığı sorununu ortaya koymak ve Türkiye’de ileriye dönük uzun soluklu enerji politikası için çerçeve niteliğinde başlıca açık öneriler sunmaktır. Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye’nin enerji açığı - cari açık ilişkisinin incelenmesinden önce cari açık sorunun makro ekonomik istikrarın temel değişkenlerinden iktisadi büyüme üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Daha sonra, cari açığın spesifik olarak ana kaynakları üzerinde kısa değerlendirme yapılarak, çalışmanın ana temasını oluşturan cari açık sorunun ana kaynaklarından enerji açığı sorunu üzerinde durulacaktır. Son olarak Türkiye’nin enerji politikasının yönü ve içeri ile ilgili uzun dönemli, çok yönlü ve planlı bir politika setinin gerekliliği üzerinde durulacaktır. Sonuç ve öneri kısmı çalışmadan ortaya çıkan değerlendirmeleri içermektedir.

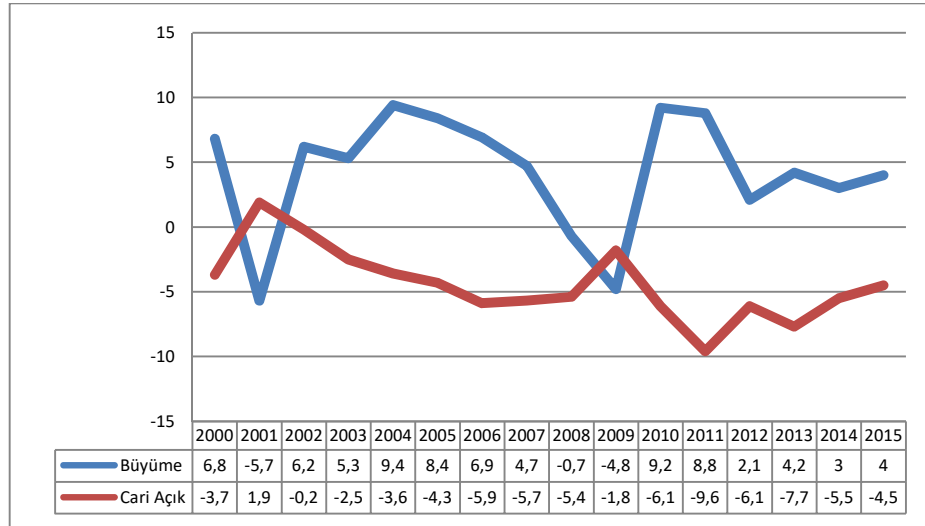
2. Türkiye’nin Cari Açık Sorunu ve Büyüme-Cari Açık İlişkisi

Cari açık ülkelerin yurtiçi tasarruflarının yatırımlarından daha az olması durumunda ortaya çıkan tasarruf açığı şeklinde tanımlanabilir. Denge cari işlemler hesabının oluşması için yurtiçi tasarruf açığının yurtdışı tasarruflarının ülkeye girişi, resmi rezervler ya da net hata noksan kalemleri ile finansa edilmelidir. Buna göre cari işlemler hesabındaki açık, ödemeler bilançosunun finans hesabında; Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yabancıların tahvil hisse senedi gibi dolaylı yabancı sermaye yatırımlarıyla kapatılabilmektedir. Gelişmiş Ülkeler (GÜ)de de görülmekle beraber daha çok Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ)’ in iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları teknoloji, enerji, ara mal ve yatırım mallarının ithal girdi olarak üretim sürecine sokulması Cari açık unsurunun ana bileşenini oluşturmaktadır. Bu ülkelerde cari açık sorunu, yetersiz sosyo-ekonomik alt yapı içerisinde üretim organizasyonunun yüksek katma değer içeren yapıda olmamasından kaynaklanmaktadır (Altunöz, 2014: 116; Fisunoğlu ve Oransay, 2014: 900).

1970’lerin sonu itibariyle neoliberal ekonomi politikaların gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ekonomilere doğru gerçekleşen sistem ihracı ile gelişmekte olan ülkelerde iktisadi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların en başında gelen olgu ise finansal kırılganlık yaratan cari açık sorunu olmaktadır. Türkiye’de 1980’lerden itibaren serbest piyasa ekonomisine dâhil olmasıyla beraber “ihracata dayalı büyüme stratejilerinin” başarılı bir şekilde sürdürülememesi, küreselleşmenin ivmeli şekilde devam etmesi, basiretsiz hükümet politikaları ile kamu dış borç stoku artmış ve 1990’lı ve 2000’li yılların başı Türkiye için bir dizi finansal krizlerin (Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri) ve kamu açıklarının meydana geldiği yıllar olmuştur. Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda kamu açıkları başarılı bir şekilde azaltılmasına rağmen, diğer taraftan finansal teknolojik yeniliklerin finansal serbestleşme ile küresel konjonktürde likiditenin artmasına bağlı olarak yabancı sermaye akımlarının yoğun olması özel sektör borç stoku temelinde toplam borç stokunun da arttığı yıllar olmuştur (Eroğlu ve Yeter, 2016: 2725).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda yıllık ortalama cari açığın gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı %0,9 iken, özellikle 2001 krizi sonrası “yeni büyüme stratejisi” ile 2002-2015 yılları arasında ortalama yıllık cari açığın GSYH’ye oranı %-4,9 olmaktadır. 1990’lı yıllarda görülen “kamu açıkları sorunu” ekonomideki ana kırılganlık unsuru iken, 2000’li yıllarda sıcak para girişleri, özelleştirme gelirleri ve şirket birleşmeleri ile

finans edilmeye çalışılan “dış açık sorunun” ve dolayısıyla cari açık sorununun ortaya çıktığı yıllar olmaktadır (Yeldan, 2009; 17). 2002-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisi oldukça yüksek bir büyüme performansı gösterirken, cari açığın 2002’de %-0,2 gibi makul seviyede iken, 2007 yılında cari açık %-6 seviyelerine yaklaştığı görülmektedir. 2008 küresel finans krizi ile küresel boyuttaki daralmadan nasibini alan Türkiye ekonomisi, krizin etkisini hissetmeye başladığı 2008 yılının son çeyreğinde %-6,2 oranında ekonomik daralma gerçekleşirken 2009 yılında da %-4,8 oranında ekonomik daralma devam etmiştir. 2009 yılında ekonomik daralma, beraberinde cari açık oranını %-1,8 seviyesine kadar düşmüştür. Kriz sonrası Türkiye ekonomisinde baz etkisinin görülmesi ile 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %9,2 ve %8,8 gibi rekor seviyelerde büyüme oranları beraberinde %-6,1 ve %-9,6 gibi çok yüksek oranlarda cari açığı meydana getirmiştir. Küresel konjonktürdeki ekonomik daralma ile kriz öncesi büyüme performansları gelişmekte olan birçok ülke gibi, Türkiye’de de potansiyel büyüme oranlarının altında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin potansiyel büyüme oranını kabaca %4,5-5 oranında kabul edilirse, 2012-2015 yılları arasında ortalama büyüme oranı %3,3 iken yine aynı dönemde cari açık sorunu kronik hale gelmiş ve %-6 gibi yüksek ortalama cari açık sorunu ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 2001 krizi sonrası büyüme trendiyle cari açık büyüme trendi arasında ters yönlü ve güçlü yönlü ilişki olduğu görülmekte iken son dönem büyüme oranlarının potansiyel büyüme trendinin altında olmasına rağmen yüksek cari açık sorunu kronik bir hal alarak Türkiye’nin yapısal sorunları arasına girmiştir (Grafik 1). Cari açık sorunu temelde geleceğe yönelik iktisadi beklentiler için önemli bir çıpa konumundadır. Erdoğan ve Yıldırım (2014) yaptıkları ampirik çalışmalarında Türkiye’de kamu bütçe açıklarının cari açığı olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu durumda genişletici maliye politikasının kamu bütçe açığı yoluyla, cari açığın daha fazla artmasına neden olacaktır. Cari açığın literatürde sürdürülebilirliği konusundaki kuşkuyla beraber ele alındığında birikimli cari açığın (toplam dış borç) beklentilerin kötüleşmesine ve bir finansal krizin meydana gelmesine neden olabilir. Bu durumda cari açık sorunun kronik bir hal almış olması, konjonktür karşıtı olarak uygulayabileceği maliye politikası araçlarının kullanımını ve etkinliğini de azaltmış olacaktır.

Grafik 1: 2000-2015 Türkiye'nin Cari Açık-Büyüme İlişkisi / data.worldbank.org

3. Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği

Cari açık sorunu kadar cari açığın uzun dönem koşulları içerisinde sürdürülebilir yapıda olması önem arz etmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliği açısından yatırım, tasarruf, ithalat, ihracat, döviz kurları ve hükümet politikalarının yapısı ile uluslararası finansal piyasaların konjonktürel yapısı da önemli belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer ulusal ve uluslararası konjonktür, borç yönetim politikası ile uyumlu ise bu sürdürülebilir bir durumdur. Fakat geleceğe yönelik ekonomi politikası ve davranışları sabit kalacağı düşünülse bile yatırım, tasarruf, ithalat, ihracat ve döviz kurları gibi değişkenlerin konjonktür karşısı değişmeyeceği varsayımı yapılamayacağından cari açık bu durumda sürdürülebilir özellikte olmayacaktır. Başka bir ifadeyle; yatırım, tasarruf, ihracat, ithalat, döviz kurları ve hükümet politikaları sabit kalsa bile mevcut şartlar altında gelecekte iktisadi kriz yaratma riski mevcutsa, cari açık sorunu sürdürülebilir değildir. Son olarak, cari açıkla ilgili önem arz eden konulardan birisi de cari açığın dış finansman kalitesi ve niteliği konusudur. Kısa vadeli sermaye girişi ile finanse edilen dış ödemeler açığının sermayenin kaynağına dönüş olasılığı ve hızı daha yüksek olacağından bu durum ekonomik kırılganlığı artıracaktır. Cari açığın finansmanının niteliği uzun vadeli ya da doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde olması halinde sermayenin geri dönüş olasılığı daha az olacaktır bu durum ise cari açığın sürdürülebilirliğini olumlu etkileyecektir (Uygur, 2012: 16-17) . Nitekim dünya ekonomisinde küresel finans krizi öncesi dış finansmana ulaşabilme kolaylığının olduğu bu dönemde cari açık sorununun dönemsel açıdan yönetimi daha kolay iken, küresel finans kriz sonrası belirsizliklerin arttığı ve ani kısa vadeli yabancı sermaye giriş ve çıkışların yaşanması durumunda cari açığın sürdürülebilirliği daha zor olmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açık-büyüme ilişkisi arasındaki güçlü ve ters yönlü ilişkinin nedenleri üzerinde durmak gerekir. Cari açığın ana kaynağı tanım gereği yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımları finanse edecek büyüklükte olmamasıdır. Bu durum esasen cari açık sorunun tasarruf açığı sorunu olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de cari işlemler açığının karakteri kamu kaynaklı ve özel sektör kaynaklı olmaktadır. 2000’li yıllara kadar dış borç karakteri kamu kaynaklı olarak meydana gelirken, sonraki yıllarda dış borç karakteri özel sektör kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır (Eşiyok, 2012: 60). Tablo 1 Türkiye’nin 2002-2016 yılları arasındaki dış borç stokunun bileşenlerini; kamu dış borç stoku, TCMB dış borç stoku ve özel sektör dış borç stoku şeklinde gerçekleştirdiğini göstermektedir. 2002 yılından itibaren toplam brüt borç stoku sektörel bazda kamu sektörünün ağırlığı bulunmakta iken 2005 yılından itibaren özel sektörün dış borç stokunun ağırlık oranı daha fazla olmakta ve sürekli artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Türkiye’nin brüt dış borç stoku 2002 yılında yaklaşık 130 milyar dolar seviyesinde iken, 2016 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla 416 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu durum Türkiye’nin cari açık - dış borç sarmalının mevcut iktisadi yapı içerisinde sürdürülebilirliğini giderek zorlaştırmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: 2002-2016 Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stoku (Milyar \$)

Kaynak: www.hazine.gov.tr

Milyon\$	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Toplam Brüt Dış Borç Stoku	Toplam Brüt Dış Borç Stoku/GSYH (%)
2002	64.533	22.003	43.060	129.596	56,2
2003	70.844	24.373	48.945	144.161	47,3
2004	75.668	21.410	64.061	161.139	41,3
2005	70.411	15.425	84.914	170.750	35,5
2006	71.587	15.678	120.844	208.108	39,5
2007	73.525	15.801	160.686	250.012	38,5
2008	78.334	14.066	188.558	280.958	37,9
2009	83.513	13.162	172.265	268.940	43,6
2010	89.110	11.565	191.350	292.025	39,9
2011	94.280	9.334	200.296	303.909	39,3
2012	104.023	7.088	227.910	339.022	43,1
2013	115.944	5.234	267.875	389.054	47,3
2014	117.710	2.484	282.288	402.482	50,4
2015	113.352	1.327	293.692	397.711	46,2
2016 (3Ç)	122.076	964	293.692	416.732	49,0

1990'lı yıllardan başlayarak 2008 küresel finans krizine kadar “great moderation” olarak adlandırılan küresel konjonktürde küresel likidite bolluğunun yaşandığı, teknolojik gelişmeler ile küreselleşmenin ivme kazandığı bu dönemde finansal serbestleşme ile gelişmekte olan ülkelere sermaye girişleri hız kazanmıştır. Yüksek faiz-düşük kur koşulları altında kısa vadeli spekülasyon sermaye akımları bir taraftan kamu ve özel sektörün tasarruf açığını finanse ederken diğer taraftan kredi genişlemesine, rekabete dayalı serbest dış ticaretin ve değerlendirilen ulusal para koşullarında ithalata dayalı tüketim hacminin büyümesine (tasarrufların azalmasına) ve dolayısıyla cari açığın yukarı yönlü baskıyla karşılaşmasına neden olmaktadır (Eşiyok, 2013; 70). Söz konusu bu durum Türkiye'nin büyüme kompozisyonunda tüketim harcamalarının önemli bir konumda yer almasını sağlarken, ithalata dayalı tüketim harcamalarının ise toplam tüketim harcamalarındaki payının giderek artması sonucunu doğurmuştur.

Tablo 2' de Türkiye'nin 2009-2015 yılları arasında ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı verilmektedir. Türkiye'de ihracat miktarları 2008 küresel finans krizine kadar dönemde 4 katına yakın oranda artarken ithalatı da aynı dönem içerisinde 4 katına yakın oranda artış sağlamıştır. Bu dönemde

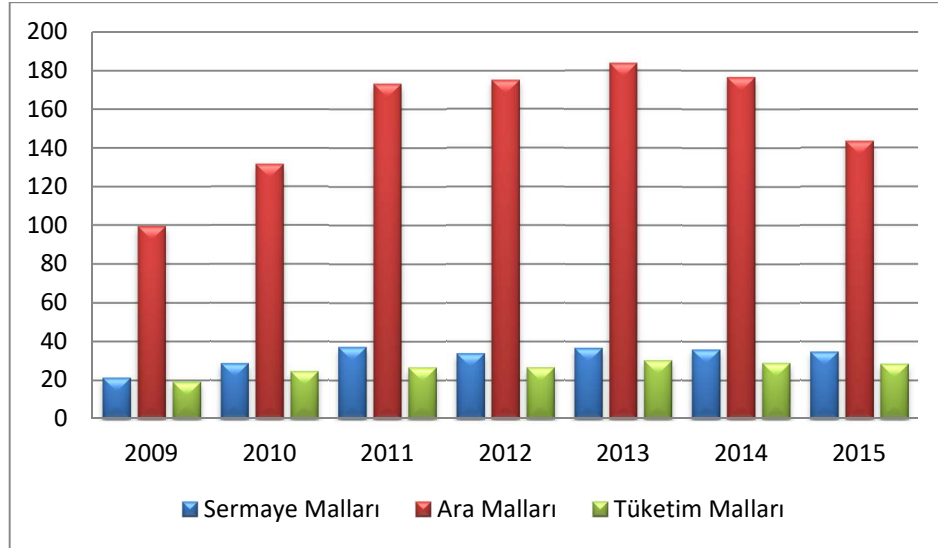
yine ihracatın ithalatı karşılama oranı %60'lar seviyesinde olmaktadır. 2009 yılında dış ticaret dengesi -38 milyar dolar civarında iken ihracat ile ithalat arasında makas giderek artmış, 2011 yılında 105 milyar dolar gibi rekor seviyelerde iken 2011-2015 döneminde ihracat ve ithalat miktarları eşanlı artışları karşısında ihracatın ithalatı karşılama oranında kayda değer bir artış görülmemiştir. Buna göre, ihracatın ithalata dayalı şekilde hareket etmesi, cari açık sorunun dış ticaret hacmi ile değil dış ticaretin niteliği ile yakından ilgili olduğu gözlemlenmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye'nin 2002-2015 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi

Kaynak: TÜİK Verileri

Milyar \$	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oran (%)
2002	36	51	-15	69,9
2003	47	69	-22	68,1
2004	63	97	-34	64,8
2005	73	116	-43	62,9
2006	85	139	-54	61,3
2007	107	170	-62	63,1
2008	132	201	-69	65,4
2009	102	140	-38	72,5
2010	113	185	-71	61,4
2011	134	240	-105	56,0
2012	152	236	-84	64,5
2013	151	251	-99	60,3
2014	157	242	-84	65,1
2015	143	207	-63	69,4

Grafik 2'de Türkiye'nin 2009-2015 döneminde toplam ithalat miktarının gruplara göre dağılımı gösterilmektedir. Toplam ithalatın mal gruplarına göre dağılımında ara malları ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %70'ler düzeyinde gerçekleşmektedir. Buna göre, Türkiye'nin toplam ithalat kompozisyonunda ara mal ithalatçısı konumunda olması ithalatın ihracata dayalı yapıda olduğu tezini destekler mahiyette olduğu görülmektedir. Ara mal ithalatının toplam ithalattaki payının yüksek olması ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olduğunun tek etkeni olmasa da önemli etkenlerinden biridir. (Grafik 2). Diğer bir etken ise ihracatta ithal girdi maliyetlerinin toplam maliyet içerisindeki payının fazla olması ve imalat sanayisinin yapısal sorunları çerçevesinde ara mal yatırımlarının katma değer meydana getirme oranlarının çok düşük seviyede olmasıdır. Dolayısıyla cari açık sorunu, dış ticaret açığı yönünden, mevcut yapı içerisinde ihracatın artırılması ithalatın da artması sonucuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Subaşat, 2010: 29).

Grafik 2: Türkiye'nin (2009-2015) İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyar \$) / <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>

4. Türkiye'nin Cari Açık Kaynağı Olarak Enerji Açığı Sorunu

Türkiye'nin sektörel bazda ithalat miktarında önemli bir paya sahip olan enerji ithalatının, dış ticaret açığı yoluyla, cari açığın ana kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda, toplam enerji tüketiminin %70'lere varan oranlarda ithal enerji ile karşılanması dışa bağımlılığın bir göstergesi ve her jeopolitik risklerin yükseldiği dönemlerde Türkiye'nin önünde beliren, sorgulanması ve uzun vade de çözümlenmesi umut edilen bir sorun olmaktadır (Yazar, 2010: 4). Dolayısıyla Türkiye'nin toplam enerji tüketiminin ürettiği toplam enerjinin yaklaşık 3 katından fazla olması “enerji açığının” tek başına bile cari açık sorunu üzerinde geniş bir perspektifte yer aldığını göstermektedir.

Tablo 3'e bakıldığında Türkiye'nin 2009-2015 yılları arasındaki enerji ithalatı ve enerji ihracatı verilerinin, enerji dış ticaret dengesi, enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payını ve ham petrolün ortalama fiyatlarını göstermektedir. Enerji ithalatının kademeli olarak arttığı ve giderek dışa bağımlı hale geldiği görülmektedir. Türkiye enerji sektöründe 2009 yılında yaklaşık 30 milyar dolar civarında enerji ithalatı yaparken 2011-2014 yılları arasında ortalama 55 milyar dolar düzeyinde enerji ithalatı yaptığı, Tablo 3 itibarıyla izlenmektedir. Enerji ithalatında ham petrol fiyatlarının ağırlıklı etkisi göz önüne alındığında 2011-2014 yılları arasında varil fiyatı ortalama 90 dolar üzerinde seyreden ham petrol fiyatları, küresel konjoktüre bağlı gelişmelerden dolayı 2015 yılında 50 doların altında kalmış ve Türkiye'nin 2015 yılı enerji ithalatında ve dolayısıyla toplam ithalatta düşüşte önemli rolü bulunmaktadır. Yine Tablo 3 itibarıyla dış ticaret açığını oluşturan en önemli kalemlerin başında gelen enerjinin dış ticaret dengesi 2009-2014 yılları arasında ortalama olarak 45-50 milyar dolar civarında açık verdiği görülmektedir. Enerji ithalatının bu derece yüksek olmasında, 2015 ve 2016 yıllarında enerji fiyatlarının düşük seviyelerde olmasına rağmen Türkiye'nin yurt

içinde üretilen toplam enerji miktarının yeterli seviyede olmaması enerji açığı sorununa ve dışa bağımlılığa neden olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Türkiye'nin (2009-2015) Enerji İthalatı, Enerji İhracatı ve Seçilmiş Göstergeler

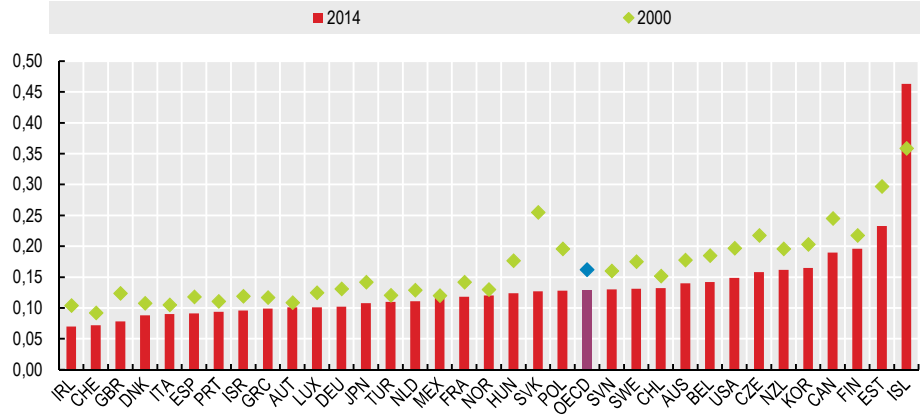
Kaynak: TÜİK Verileri ve tr.investing.com adresinden alınmış veriler ışığında tarafımızca oluşturulmuştur

	Enerji İthalatı (Milyar \$)	Toplam İthalat (Milyar \$)	Enerji İhracatı (Milyar \$)	Enerji Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Enerji İthalatı /Toplam İthalat (%)	Cari Açık / GSYH (%)	Ham Petrol Ort. Varil Fiyatı (\$)
2009	29,9	140,9	3,9	-22,4	21,2	-1,8	63,9
2010	38,4	185,5	4,4	-34,5	20,7	-6,1	79,9
2011	54,1	240,8	6,5	-49,7	22,4	-9,6	97,0
2012	60,1	236,5	7,7	-53,6	25,4	-6,1	94,0
2013	55,9	251,6	6,7	-48,2	22,2	-7,7	97,6
2014	54,8	242,1	6,1	-48,7	22,6	-5,5	91,2
2015	37,8	207,2	4,5	-33,3	18,2	-4,5	49,3

5. Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Enerji Politikaları

Birçok ülkenin enerji politikalarının ana temasında enerji verimliliğinin artırılması yer almaktadır. Enerji verimliliği, kullanılan enerjinin yoğunluğunu azaltarak enerji tasarrufu sağlamakla gerçekleştirilir. Enerji yoğunluğu ise 1 dolarlık üretim sağlayabilmek için ihtiyaç duyulan enerji miktarıdır. Günümüz şartlarında üretimin kol gücü ile değil, makine, teçhizat ve endüstriyel komplike araçlar ile yapılması enerjinin üretimin hemen hemen her safhasında kullanılmasına yol açmaktadır. Örneğin; Dünya da, enerji tüketiminin yaklaşık beşte birini tüketen ABD'de 1970'lere oranla 2000'li yıllarda 1 dolarlık üretim için gerekli enerji miktarını %56 oranında daha az enerji kullanarak elde etmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülke çağın şartlarına uyum sağlayan, ekonomilerde enerji girdi maliyetlerini azaltacak, başka bir deyişle enerji yoğunluğunu minimize edecek sistemleri geliştirmeye çalışmaktadırlar (Pamir, 2003).

Grafik 3 seçilmiş ülkelerin 2000 yılı ile 2014 yılı arasında enerji yoğunluğu karşılaştırmalarını göstermektedir. Örneğin 2014 yılında İzlanda'da 1 dolarlık üretim için kullanılan ortalama enerji maliyeti 0,46 dolar ile enerji yoğunluğu en fazla ülke iken İngiltere, İrlanda, İsveç gibi Batı Avrupa Ülkelerinde 0,1 doların altında görülmektedir. Türkiye'de ise enerji yoğunluğu 0,11 dolar ile enerji yoğunluğu düşük olan ülkeler kategorisinde yer aldığı görülmektedir (Grafik 3).

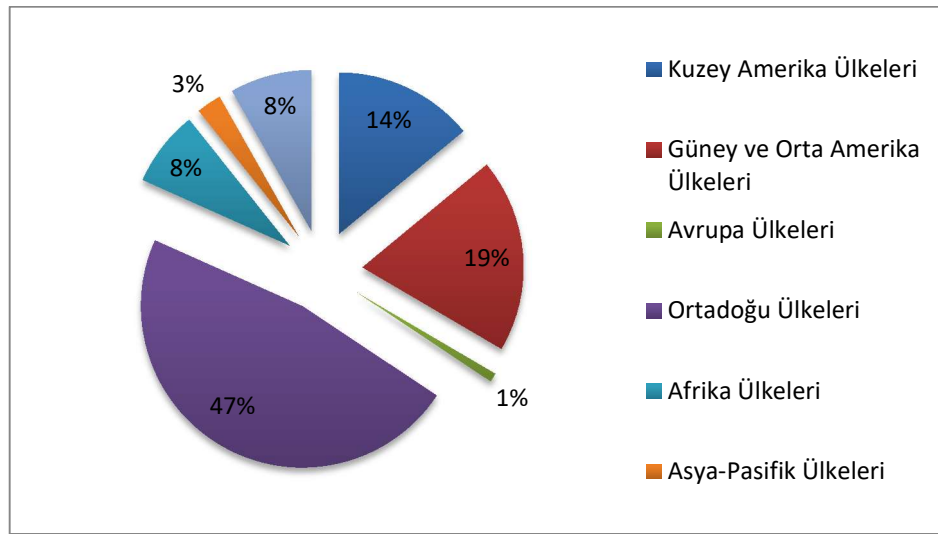
Grafik 3: Seçilmiş Ülkelerin Enerji Yoğunluğu Göstergeleri / OECD Economic, Environmental and Social Statistics, FactBook 2015-2016

Gelişmiş ekonomileri geliştirmekte olan ülkelerden ayıran en önemli özellik, gelişmiş ekonomilerin güçlü bir sermaye stokuna sahip olmalarıdır. Buna göre güçlü bir sermaye stoku; eğitim, ar-ge faaliyetleri ve yurtiçi tasarruf fazlası ile gerçekleşecektir. Tasarruf fazlası olan ülkeler güçlü bir sermaye stokunun içinde olan beşeri sermaye ve teknoloji ile daha fazla yatırım ve daha fazla katma değer ile ekonomik büyümelerini ve dolayısıyla refah düzeylerini artıracaklardır. Gelişmekte olan ülkelerde ise sistem tam tersine işleyecek; refah düzeyini belirli bir seviyede tutabilmek için daha fazla tüketime karşılık daha az tasarruf edilecektir. Daha az tasarruf, daha az yatırımı, beşeri sermaye ve teknolojik girdilerin üretim sürecinde daha az katma değer sunması ile çok daha az üretim ve gelirin oluşmasına neden olacaktır. Küresel ekonomik koşullarda ister gelişmiş, ister geliştirmekte olan ülke olsun; tarihsel süreçte ekonomik siyasi ve sosyal politikalarına toplumsal refah düzeylerini artırarak amacı doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. İstikrarlı bir iktisadi büyümenin sağlanması ile refah düzeyinin artırılması günümüz koşullarında daha fazla enerji gereksinimi demektir ve bu enerji ihtiyacı ise sürekli artış göstermektedir (Özdemir, 2012: 61). Yapılan çalışmalarda enerji tüketimi ile büyüme ve gelir elde etme arasında doğrusal bir ilişkinin mevcut olduğu ortaya konmaktadır. Ülkelerin enerji politikalarını sağlıklı bir şekilde sürdürememesi durumunda üretim süreçlerinin aksamasına neden olmaktadır. Bu durumda ise ülkenin büyümesinin yavaşlamasına, gelirinin azalmasına ve dolayısıyla ülkenin refah kaybına uğraması kaçınılmaz olacaktır (Ghosh, 2002: 125-129).

Ülkelerin refah düzeyini artırıcı bir unsur ve ekonomik büyüme, kalkınma ve sosyal gelişmenin olmazsa olmaz şartları arasında yer alan enerjinin temiz, ucuz, sürdürülebilir ve güvenli bir şekilde temin edilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde rekabeti, ülkelerin üretim yapılarını, bütçe dengesi ve dış açıklarının temel belirleyicileri arasında olması nedeniyle enerji konusu dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaktadır (Bayrak ve Esen, 2014: 139-140). Bu bakımdan üretim sürecinin zorunlu bir girdisi ve gerek ulusal, gerekse uluslararası siyasi ve diplomatik ilişkilere yön veren stratejik bir meta olarak enerjinin ve enerji politikalarının küresel

alanda geleceğin ekonomik, sosyal ve coğrafi düzenin şekillenmesinde önemli bir güç olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Grafik 4’de dikkat çeken nokta ülke grupları içerisinde Ortadoğu ülkelerinin petrol rezervlerinin %47 oranı ile Dünya rezervlerinin neredeyse yarısına tekabül ettiği görülmektedir. Bir başka dikkat çeken nokta da ise Avrasya ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerinin petrol rezervlerine Türkiye’nin yakınlığı nedeniyle jeopolitik öneminin vurgulamasıdır. Söz konusu bu iki grubun toplam Dünya rezervlerinin yaklaşık %55’ine sahip olduğu görülmektedir (Grafik 4). Türkiye’nin petrol, doğalgaz gibi enerji kaynakları yönünden zengin ülkelerle ilişkilerini siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillendirmesi ve küresel enerji piyasasında önemli bir rol alması, enerji arz güvenliği açısından ve Türkiye’nin jeopolitik konumu gereği önem arz etmektedir. Buna göre, Türkiye küresel düzlemde enerji politikasını uluslararası diplomatik ve siyasi ilişkilerini hassas bir şekilde dizayn etmesi, günümüzün güç göstergesi olan enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerle enerjinin dış pazarlara transferinde karşılıklı bağımlılığın, karşılıklı çıkarlar ile optimize edildiği politika setlerinin oluşturulması gerekmektedir (Karagöl vd., 2016: 75).

Grafik 4: Ülke Gruplarına Göre Petrol Rezerv Dağılımı / BP Statistical Review of World Energy June 2016

6. Sonuç

Türkiye ekonomisi son 15 yılda makroekonomik performansı açısından önemli atılımlar gerçekleştirirken, bazı iktisadi sorunların baş göstermesi, bu sorunların Türkiye’nin geleceğe yönelik projeksiyonlarında görünür ayak bağı şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir. Türkiye’nin, cari açık sorununa enerji açığı perspektifinden bakılması konunun referans noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çok yönlü, uzun soluklu ve iyi planlanmış politika setini içeren, birbiriyle bağlantılı ve çok katmanlı bir enerji politikası seti dizayn edilmesi cari açık sorunun çözümünün yapı taşı olacaktır. Ayrıca Türkiye, uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlüğünün

olduğu piyasalarda, ileri teknoloji kullanan, bilgi, birikim ile yoğrulmuş rekabeti artırıcı üretim organizasyonunu tesis etmesi, yüksek katma değerde mal ve hizmet üretimini de sağlayacaktır.

Türkiye ekonomisi bulunduğu koşullar içerisinde iktisadi sorunlarının yapısal sorunlar halinde kökleşmesini önlemek için bir dizi iktisadi reformları gerçekleştirmesi gerekmektedir. Söz konusu bu yapısal reformları başlıca şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Türkiye ekonomisinde alt yapı yatırımları bağlamında önemli atılımların gerçekleştirilmesinin yanında, geleceğe yönelik enerji projeksiyonlarında toplam üretime karşılık gelecek ve enerji ihtiyacını büyük oranda karşılayacak enerji altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi enerji politikasında ana hedef olmalıdır. Türkiye'nin mevcut coğrafi yapısı ve doğal kaynakları itibariyle alternatif enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olması yerli enerji üretim potansiyelini kendi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde ekonomiye kazandırılmasına fırsat verecek niteliktedir.
- Türkiye'nin, jeopolitik konumu itibariyle, ulusal ekonomik çıkarları doğrultusunda uluslararası enerji akımlarında kilit rol oynayarak, hem enerji arz güvenliği açısından hem küresel boyutta enerji piyasasında oyuncu olarak rol alması büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan bölge ülkeleri ile çok yönlü ticari anlaşmaları yaparak enerji politikasının uluslararası boyutta da ülke çıkarlarını önceleyici ve kalkınmayı destekleyici bir şekilde yeniden tasarlanması gerekmektedir.
- Türkiye'nin jeolojik yapısının iyi etüt edilerek bilinen toplam enerji rezervlerinin belirlenmesi gerekir. Bu amaçla yapılacak yatırımların artırılması ve arama çalışmalarının bulunduğu çağın gerekliliklerine uygun teknolojik alt yapısının iyileştirilmesi gerekmektedir. Buna göre, bilinen toplam enerji rezervlerinin tespiti ile işletme projelerinin uzun vadede planı yapılarak, hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'nin birçok ülke gibi petrol ve doğal gaz gibi fosil bazlı enerji ithalatçısı konumunda olmaları ve bu enerji türünün çevreye verdiği zararlarda göz önüne alındığında alternatif enerji türlerine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgar enerjisi ve güneş enerjisi uygun bir alternatif olarak gözükmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumu gereği güneş ışığından ve pek çok coğrafi bölgede endüstriyel yeterliliği etüt edilmiş rüzgar enerjisine uygun bölgeler bulunmaktadır. Türkiye'de son dönemde yenilenebilir enerjiye sektörel bazda önemli yatırımlar yapılsa da bu kulvarda başat ülkelere bakıldığında görece olarak yeterli gözükmemektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji üretimindeki alt yapının bir başka dışa bağımlılık yönü olarak ithal üretim araçları ile yapılıyor olmasıdır. Bu açıdan Türkiye'nin yenilenebilir enerji üretim süreçlerinde, ithal eden konumdan söz konusu bu makine ve teçhizatları üretebilir ve geliştirebilir endüstriyel kabiliyeti elde etmesi gerekmektedir. Bu konuda devletin üniversite-şirket

işbirliğinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerini artırıcı politikaları uygulamaya sokması yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Altunöz, U., Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1(2), 2014
- BP, Statistical Review of World Energy June 2016.
- Erdogan, S., and Yıldırım, D. Ç., The Relationship Between the Budget Deficit and Current Account Deficit in Turkey, Emerging Markets Journal, 3(3), 2014
- Eroğlu, İ. ve Yeter, F. (2016). The Seek for A New Monetary Policy on The Axis Of Neo-Liberal Political Thought, International Congress Of Management Economy And Policy, 26-27 November, Istanbul-Turkey.
- Esen, Ö. ve Bayrak, M., Enerji Açığının Belirleyicilerinin Teorik Perspektiften İncelenmesi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 2015
- Eşiyok, B. A., Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 49(569), 2012
- Eşiyok, B. A. Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu Ve Çözüm Önerileri, İktisat ve Toplum, 16, 2012
- Demir, M., Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5(9), 2013
- Fisunoğlu, M. ve Oransay, G. (2014), Current Account Deficit Sustainability in the Asset Demand Approach, International Conference on Eurasian Economies, 1-3 July, Skopje-Macedonia.
- Ghosh, S., Electricity Consumption and Economic Growth in India. Energy policy, 30(2), 2002
- Karagöl, E. T., Ateş, S. A., Kızılkaya, M., ve Kaya, S., Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı. SETA, (2016).
- Kalkınma Bakanlığı 2017
- <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler> (E.T: 23.02.2017)
- OECD Economic, Environmental and Social Statistics, FactBook, 2016
- Özdemir, A., Küreselleşme Sürecinde Anahtar Rol: Enerji Politikaları. Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Ocak-Şubat, 2012
- Pamir, N., Dünyada ve Türkiye'de Enerji. Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları, Metalurji Dergisi, (17), 2003
- Peker, O. Türkiye'deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 2009.
- Subaşat, T. Türkiye'nin Cari Açık Sorunu: Nedenler Ve Çözümler, İktisat ve Toplum, 1, 2010
- TÜİK (2017) www.tuik.gov.tr/
- Uygur, E., Türkiye'de Cari Açık Tartışması. Discussion Paper, Turkish Economic Association, 25, 2012
- Yazar, Y. Türkiye'nin Enerjideki Durumu ve Geleceği. Seta Analiz, 31, 2010
- Yeldan, E. Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?. Çalışma ve Toplum, 1, 2009
- Yıldırım, D. Ç., Erdoğan, S., Yıldırım, S. and Can, H., The Effect of the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline Project (TANAP) on Industrial Production in Turkey. International Journal of Energy Sector Management. 2017
- World Bank (2017). data.worldbank.org (E.T: 07.02.2017)